

Harcza István

**ÉSZREVÉTELEK
VALUCH TIBOR MAGYARORSZÁG
TÁRSADALOMTÖRTÉNETE
A XX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN
CÍMMEL MEGJELENT KÖNYVÉHEZ**
(Budapest: Osiris, 2001.)

A könyv nagy haszonnal forgatható hiánypótló munka. A szerző az empirikus tényeket beépítette a társadalmi folyamatok történeti mozgásába, értelmezte azokat, és ily módon elkerülte, hogy csupán „ténytár” kerüljön ki a keze alól. Szervesen illeszkedő mozaikokból felépítve egy olyan társadalomtörténeti körkép bontakozik ki, amely a tényekre alapozva igyekszik egyfajta tablót összeállítani a magyar társadalomról. A KSH-ból származó adatok és egyéb információk korrektül kerültek be az anyagba. Minden elismerés a különböző idősoros adatok összeállításához. Az ezekkel kapcsolatos szerzői problémákkal kezdeném a részletesebb, ám nem túl nagyszámú megjegyzéseimet.

1) A szerző saját bevallása szerint sokat bajlódott a statisztikai kategóriákkal, elmondja, hogy „módszertani szempontból nehézséget jelent, hogy a statisztikai kategóriák igen gyakran és ideológiai alapon változtak” (15. o.). Így például a vallási tagságra, a társadalmi csoportokra, azon belül is az önállóakra vonatkozó statisztikai kategóriákat nem lehet hosszabb idősorban nyomon követni.

A sok bajlódás alapján érthetően fakad ki a szerző, hogy „miközben rengeteg statisztikai adatgyűjtemény van, a lényeg időnként elvész az adatok között” (16. o.). E sommás megállapításban a szerzőnek igaza van, már csak azért is, mert közbeszúrta, hogy „időnként” vész el a lényeg, tehát időnként viszont benne van.

Azt gondolom azonban, hogy a szerzővel való egyetértés bővebb magyarázatra szorul. Kérdés tehát, hogy miért volt gondban a statisztikai idősorokat előállító társadalomtörténész.

Egyrészt azért, mert a statisztikát minden korszakban a valós és a vélelmezett megrendelők igényeihez igazodva igyekeznek összeállítani, és *e megrendelők körében a társadalomtörténészek sajnos az utolsó helyek egyikén állnak.*

Másrészt, mert a változó igények időnként szubjektívek vagy torzítóak lehetnek, amennyiben a szakmai szempontokon túlmenő szempontokat próbálnak érvényesíteni. *Előfordul azonban, hogy a változtatás alapjai szakmailag objektívek,* mert esetleg a társadalomban olyan változások következtek be, amelyek lehetetlenné tették a korábbi kategóriák alkalmazását.

Ez utóbbira két példát említenék. A hatvanas évektől kezdődően – viszonylag hosszabb ideig – a reprezentatív adatfelvételekre épített adatközlésekből eltűntek a háztartási alkalmazottra és a mezőgazdasági önállókra vonatkozó adatsorok. Ennek egyszerűen az volt az oka, hogy a csoportok létszáma oly mértékben csökkent, hogy a reprezentatív felvételekben a megfelelő elemszám hiányában nem lehetett közölni azokat.

Azt gondolom azonban, hogy a statisztika konkrét gondjai országonként ugyan jelentős mértékben eltérnek, ám az idősorok összeállítása tekintetében a magyar statisztika összességében nem rosszabb az átlagnál. Következésképpen ha a szerző más, akár fejlettebb statisztikai gyakorlattal rendelkező ország hasonló adatait próbálta volna összegyűjteni, akkor alapvetően hasonló természetű gondokkal találkozott volna.

2) Abban is igaza van a szerzőnek, hogy „*alapvető vonás a kategóriák leegyszerűsítése...*” (16. o.). Mármint a Statisztikai Hivatalban alkalmazott kategóriák leegyszerűsítése. Sőt az is igaz, hogy a korábbi időszakokban a külső kutatóknak nem sok lehetősége, vagy csak esetleges lehetősége volt a kategóriák szakszerű megfogalmazásában való közreműködésre.

Ám feltehetően az is igaz, hogy más országokban is alapvetően a társadalomkutatók körében zajlik a módszertani fejlesztés, legalább is azok a fejlesztések, amelyek az elmélyültebb társadalomkutatási érdekeket is szolgálják. Következésképpen nem lehet mindent a statisztikai hivatalokon számon kérni.

3) A szerző érthetően annyit tudott meríteni a különböző területekről, amennyit az adott terület kutatói a felszínre hoztak. Ez azt is jelenti, hogy *bizonyos területekről* – és most csak a KSH illetékességi körébe tartozó témaköröket említeném – *a lehetőségekhez képest viszonylag szerények a felhasználható eredmények.*

Az egyik ilyen kérdéskör a *rétegződés, azon belül is annak sokdimenziós megközelítése*, amelynek elmélyült kutatása előttünk áll, és e tekintetben a jövőben tovább kívánunk lépni. Mindenesetre tény, hogy a rétegződésen belül a társadalmi tagozódást leíró fogalmi keret jelenleg feltehetően nem képes pontosan tükröztetni a hazai valóságot. Jelenleg alapvetően két séma van „forgalomban”, az egyik a már hagyományosnak tekintett munkajellegcsoportok, a másik az úgynevezett EGP-séma (Erikson, Goldthorpe, Portocarero nevéhez kapcsolódóan), amely részben a munkaerő-piaci pozícióra alapozza a besorolási szempontjait (e mögött többnyire a jövedelmi pozíció húzódik meg), részben a munkamegosztásban elfoglalt helyre (szak-képzettség, beosztás).

Mindkét sémának alapvetően az a „gyengéje”, hogy csak az elsődleges munkaerő-piaci pozíciót veszi figyelembe, és nincs tekintettel a rétegződést meghatározó más dimenziókra. Tény, hogy nehéz olyan rétegződési sémát kialakítani, amely kiegyensúlyozottan veszi figyelembe a rétegződés szempontjából meghatározó foglalkozási pozíciót és az egyéb dimenziókat. Utoljára a nyolcvanas évek elején, *Kolosi Tamás* és csapata alakította ki a sokdimenziós megközelítést alkalmazó *státuscsoport-sémát*, amely feltehetően azért nem terjedt el széleskörűen, mert az egyes kategóriák társadalmilag nagyon heterogének voltak. A KSH 1999–2000-ben végzett életmód-időmérleg felvételsorozatában nagyon sok olyan információt gyűjtöttünk be, amely számottevő alapot nyújt a rétegződés sokdimenziós megközelítésére. Az itt szerzett tapasztalatokra építve szeretnénk megtervezni a 2003-ban induló rétegződésvizs-

gálatot. Minden erőfeszítésünket is figyelembe véve úgy vélem, hogy a KSH-ban kevés azon szakemberek száma, akiknek a munkája elégséges lenne a rétegződés különböző szempontjait kielégítő séma vagy sémák teljes igényű összeállítására.

A *másik*, bizonyos fokig az előbbi kérdéskörhöz is kapcsolódik a *szegénység sokdimenziós megközelítése*. E téren is utoljára a nyolcvanas években voltak olyan kutatások, amelyek – részben a deprivációkutatáshoz kapcsolódva – a szegénységet több komponens mentén próbálták bemutatni. Azóta többnyire a jövedelem, időnként a fogyasztás alapján próbálják a szegénység jellemzőit feltárni. E területen is a közeljövőben szeretnénk továbblépni.

A *harmadik* említésre méltó terület az *életmód-időmérleg-szabadidős szokások*. E terület talán az egyetlen, ahol vélekedésem szerint a szerző a lehetőségekhez képest kevesebb információt használt fel. Ám önkritikusan megállapíthatjuk, hogy ez a több információ is jóval kevesebb, mint amit a rendelkezésre álló adatbázisok lehetővé tennének, vagy amelyekre feltétlenül szükség lenne. E téren is a KSH szakértői kapacitásának a szűkössége szab korlátot. Más, az időmérleg-felvételek szempontjából szerényebb hagyományokkal rendelkező országokban jóval több kutató foglalkozik az időmérleg-vizsgálatoknak az életmódkutatásban való hasznosításával. Tehát e téren is várjuk az együttműködésre kész kutatókat és kutatóintézeteket.

Összefoglalásképpen: ezt a könyvet alapvetően egyéni kezdeményezésre lehetett megírni. Ám az a véleményem, hogy a kilencvenes évek átmenetéről és főleg az elkövetkező öt-tíz évről szóló társadalomtörténeti munka csak akkor lehet alapos, ha az a különböző műhelyek nagyon szoros együttműködésére alapul. Ha ez nem valósul meg, akkor a különböző diszciplínához tartozók csak „szűkített” képet tudnak adni a társadalom egészéről.